

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ Й РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВЧОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ніна Волошинська,

м. Київ

Минулого року Національна історична бібліотека України¹ відзначила 85-річчя від часу заснування. За цей період вона пройшла шлях становлення від республіканської книгозбірні до провідної установи України - депозитарію історичної літератури та методичного центру в галузі історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності і наукової бібліографії з історії України, що зосереджує свою діяльність на збереженні історичної пам'яті та популяризації історико-культурної спадщини держави. Як визнання високих досягнень книгозбірні в реалізації ідеї національного відродження, зокрема, розвитку бібліотечного краєзнавства, у 2009 році Указом президента України Віктора Ющенка Державній історичній бібліотеці надано статус Національної.

Активна історико-краєзнавча діяльність бібліотеки розпочалась у 1962 році, коли на виконання Постанови ЦК КПУ за № 16/18-3 від 29 травня 1962 р. *«Про видання історії міст і сіл Української РСР»* на Державну історичну бібліотеку були покладені обов'язки з координації роботи бібліотек республіки зі створення довідково-бібліографічного апарату до унікального краєзнавчого енциклопедичного видання *«Історія міст і сіл Української РСР»*. В цьому загальнодержавному проєкті взяли участь бібліотеки різних відомств з усіх регіонів України. Створені ними бібліографічні записи акумулювалися саме в історичній бібліотеці як *«Зведена картотека матеріалів з історії міст і сіл Української РСР»*.

На виконання функції координаційного центру з бібліографічного забезпечення видання *«Історії міст і сіл Української РСР»*, фахівцями бібліотеки були розроблені відповідні регламентуючі документи, зокрема, підготовлено методичний посібник *«Короткий список бібліографічних джерел на допомогу в написанні історії міст і сіл Української РСР»* (1965) та аналітична довідка *«Стан роботи і завдання обласних бібліотек по посиленню допомоги авторським колективам і редакційним колегіям у завершенні підготовки 26-томного видання «Історія міст і сіл Української РСР»* (1970).

Саме ця робота активізувала розвиток бібліотечного краєзнавства: бібліотечними фахівцями були виявлені у фондах і описані значні масиви документів з історії населених

¹ Також: Державна історична бібліотека, ДІБ УРСР, НІБУ.

пунктів, упорядковані краєзнавчі фонди та довідково-бібліографічний апарат, здійснювалась популяризація краєзнавчих видань.

Починаючи з 1964 року історична книгозбірня вивчає і аналізує стан краєзнавчої роботи бібліотек, результатом стала підготовка ряду видань: *«Аналіз звітів обласних бібліотек з питань краєзнавчої роботи за 1963 рік»*, *«Планування краєзнавчої роботи районної бібліотеки: метод. поради»*, та науковий збірник *«Краєзнавча робота бібліотек України: методичні матеріали з питань краєзнавчої роботи бібліотек»* (1966).

Вже за рік, у 1965 році, вперше відбулася республіканська нарада-семінар бібліотечних працівників з питань краєзнавчої діяльності, організована Державною історичною бібліотекою та відділом бібліотек Міністерства культури, на якій було узагальнено досвід роботи з питань краєзнавства.

Протягом 1970-х років Державна історична бібліотека продовжувала роботу з методичного забезпечення бібліотек республіки. Підготовлено та видано ряд методичних матеріалів з краєзнавчої роботи у бібліотеках: *«Бібліографічний покажчик літератури з питань краєзнавчої роботи бібліотек за 1969-1973»* *«Методика складання обласних календарів знаменних і пам'ятних дат: консультація»*.; *«Краєзнавча робота бібліотек України: метод рекомендації по впровадженню кращого досвіду»* та ін.

У цей період розпочалась робота з підготовки щорічника *«Краєзнавча робота бібліотек: інформаційний покажчик літератури»*, який з 1987 року виходить в оновленому форматі під назвою *«Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства»* з періодичністю один раз на 5 років: крайній випуск охоплює період 2017-2021 років.

Затвердженням у 1978 році *«Положенням про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури УРСР»*, за Державною історичною бібліотекою були закріплені функції методичного центру краєзнавчої бібліотечної діяльності, а саме: узагальнення та поширення досвіду бібліотек у цьому напрямі діяльності, складання бібліографічних посібників та надання методичної та практичної допомоги в організації та популяризації історико-краєзнавчих видань. Згідно з цими завданнями Державна історична бібліотека вивчає, аналізує та веде облік історико-краєзнавчої бібліографічної продукції бібліотек республіки. У співпраці з Державною республіканською бібліотекою УРСР (тепер - НБ ім. Я. Мудрого) у 1983 році підготовлено бібліографічний покажчик: *«Краєзнавчі видання бібліотек Української РСР в 1976-1980 рр.»*. Надалі історична бібліотека самостійно здійснює цю роботу, результатом якої є видання *«Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України»*, яке упорядковується кожні п'ять років.

На виконання Наказу Міністерства культури Української РСР № 575 від 29.05.1983 р. бібліотекою був розроблений комплекс регламентуючих інструктивно-методичних

документів для підготовки ще одного фундаментального видання - «Звід пам'яток історії і культури Української РСР». Вони також стали основою для складання регіональних видань; а фахівці відділу методичної та інформаційної роботи уклали науково-допоміжні бібліографічні покажчики *«Памятники истории и культуры Киевской области»*, *«Памятники истории и культуры Киева»*.

Активізація краєзнавчої діяльності бібліотек сприяла організації ряду науково-практичних конференцій краєзнавчого спрямування, активним учасником і організатором яких виступала Державна історична бібліотека: *Всесоюзної науково-практичної конференції «Історія підприємств СРСР»* (м. Кременчук, 1986), *Всесоюзної конференції з історичного краєзнавства* (м. Полтава, 1987, 1989 рр.), *республіканської науково-практичної конференції «Краєзнавча робота бібліотек – фактор патріотичного та інтернаціонального виховання населення»*, (6-9 вересня 1989 р.), *I-го Всеукраїнського конгресу бібліотекарів України* (1992 рік). Зокрема, серед організованих саме історичною книгозбірнею форумів, на яких обговорювались питання розвитку бібліотечного краєзнавства та його ролі у збереженні історичної пам'яті, окремо хочеться відзначити конференції, які проводились у перші роки становлення незалежної України: *«Роль бібліотек монастирів, соборів та інших установ у розвитку культури України»* (1993 р.), *«Бібліотеки в розвитку історичної науки в Україні»* (1994 р.), *«Бібліотечне краєзнавство у відновленні історичної пам'яті народу України»* (1997 р.).

Державна історична бібліотека брала участь у підготовці і проведенні I-го Республіканського з'їзду краєзнавців України а також у розробці програми діяльності новоствореної Всеукраїнської спілки краєзнавців. Неодноразово фахівці бібліотеки були учасниками засідань Спілки, де висвітлювали здобутки і проблеми бібліотечного краєзнавства. У 1993 році за значний внесок у розвиток краєзнавчої справи бібліотека відзначена премією імені Д. Яворницького.

Здобуття Україною незалежності створює сприятливе підґрунтя для розвитку краєзнавства, зокрема, бібліотечного. Науково-методична і науково-дослідна робота книгозбірні також були спрямовані на оптимізацію краєзнавчої бібліотечної діяльності, підвищення її фахового рівня і ролі в національному та культурному відродженні держави. Про це свідчить робота над упорядкуванням науково-допоміжних бібліографічних покажчиків та методичних матеріалів, серед яких: *«Формування краєзнавчих фондів бібліотек»*, *«Удосконалення краєзнавчих каталогів бібліотек»*, *«Методичні рекомендації по складанню універсальних покажчиків поточної літератури про край»* та ін. За підсумками цієї роботи видано комплексний методичний посібник *«Краєзнавча діяльність бібліотек»*, де викладено концепцію організації краєзнавчої роботи в бібліотеках, методику формування

краєзнавчих інформаційних ресурсів, заходи з популяризації краєзнавчих документів тощо. На сьогодні це актуальне видання, структура якого поєднує теоретичні засади з практичними рекомендаціями, що робить його універсальним інструментом для бібліотечних фахівців.

Виконуючи функцію методичного центру, Державна історична бібліотека у 90-х роках ХХ ст. розпочала довгострокове наукове дослідження «Краєзнавча робота бібліотек», що продовжується і донині. Це дозволило поетапно вивчати стан краєзнавчих ресурсів обласних універсальних наукових бібліотек України: організаційну структуру і кадровий склад, краєзнавчі фонди, краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат, видавничу діяльність в галузі краєзнавчої бібліографії тощо. Результати цієї роботи щорічно публікуються в інформаційному бюлетені «Краєзнавча робота в бібліотеках України». Висновки і узагальнення, зроблені за підсумками кожного з етапів дослідження, склали підґрунтя для розробки і затвердження у 1996 р. оновленого «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України», у якому було суттєво уточнено зміст, основні завдання і функції краєзнавчої бібліотечної діяльності для різних бібліотечних установ, а також визначено роль провідних методичних центрів, зокрема Державної історичної бібліотеки України у цьому напрямі роботи. Сьогодні цей документ дещо втратив свою актуальність, оскільки децентралізація та процеси реформування у державі вимагають зміни традиційних засобів методичної підтримки бібліотек. У цьому контексті Національна історична бібліотека України неодноразово ініціювала процес оновлення нормативної бази. Зокрема, у співпраці з провідними регіональними бібліотеками були підготовлені й передані до Міністерства культури нові редакції Положення, які враховували виклики сучасності, нові форми роботи та зміни в управлінні культурною сферою. Проте, на жаль, ці пропозиції поки що не були враховані та впроваджені на державному рівні.

Інформатизація краєзнавчої діяльності стала новим етапом її розвитку, в результаті чого значно розширилися можливості збору, зберігання, обробки та поширення краєзнавчої інформації, здійснено інтеграцію краєзнавчих матеріалів у глобальні інформаційні мережі. З метою оптимізації методично-бібліографічної підтримки краєзнавчої діяльності українських книгозбірень з 2007 року бібліотека розпочала формування тематичних і проблемно-орієнтованих баз даних в АБІС: «Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства (1997 - ...)»; «Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України. 2006 - ...»; «Видання НІБУ. Публікації про Бібліотеку. 1939. - ...»; «Бібліографічні посібники з історії України та архівні довідники. 1991. - ...». Ці електронні ресурси є своєрідними репозитаріями професійної краєзнавчої думки, що акумулюють напрацювання фахівців за останні десятиліття. Вони містять наукові видання, методичні, бібліографічні матеріали, публікації з фахової періодики, результати наукових досліджень, аналітичні огляди. Таким чином Національна історична

бібліотека України впорядковує цінний фаховий доробок та забезпечує його відкритість і доступність, сприяє ефективному поширенню знань з краєзнавчої бібліотечної діяльності.

Використовуючи нові технічні можливості, фахівці НІБУ працюють над створенням та адмініструванням електронних інформаційних ресурсів. Спеціалізована вебсторінка «Бібліотекарю-краєзнавцю» на сайті бібліотеки презентує результати науково-дослідної, науково-методичної та бібліографічної діяльності а онлайнвий «Путівник по краєзнавчих вебресурсах бібліотек України» забезпечує централізований доступ до краєзнавчого вебконтенту провідних бібліотек країни.

Робота книгозбірні, як бібліографічного центру документів з історії міст і сіл України, не припинилася після виходу останнього тому енциклопедичного видання «Історія міст і сіл Української РСР». У 2011 році «Зведену картотеку матеріалів з історії міст і сіл Української РСР» скановано і представлено на сайті НІБУ як імідж-каталог та започатковано інтегрований бібліотечно-культурологічний краєзнавчий проєкт «Історія міст і сіл України», провідною складовою якого стала однойменна база даних. Унікальність цього ресурсу полягає в детальному аналітичному опрацюванні документів, що дозволяє крім відомостей про населені пункти виокремити інформацію про історичні місцевості, персоналії чи архітектурні об'єкти, пов'язані з ними. Започаткування такого ресурсу саме в історичній книгозбірні стало логічним продовженням роботи, розпочатої бібліотекою у 60-х роках ХХ ст. Сьогодні цей проєкт має кілька складових, які забезпечують комплексний підхід до акумуляції, збереження та поширення краєзнавчої інформації. Це бази даних «Історія міст і сіл України», «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення» «Адміністративно-територіальний устрій України. Історичний аспект». Загальна кількість бібліографічних записів становить понад 43 тисячі. Для кожної з баз даних розроблено методичні матеріали, з докладним описом методики складання бібліографічних записів, де особливу увагу приділено створенню уніфікованих географічних рубрик. Інтегрований електронний ресурс «Історія міст і сіл України» відповідає викликам сьогодення, задовольняє потреби фахівців, науковців та користувачів книгозбірні, забезпечує релевантний пошук інформації.

Російсько-українська війна внесла свої корективи і в діяльність бібліотечних установ. Шоковані першими повідомленнями про повномасштабне вторгнення і фізичне руйнування та знищення пам'яток історії і культури України, фахівці НІБУ у 2022 році започаткували проєкт «Міста і села України. Втрати воєнного часу» з метою оперативного відображення інформації про зруйновані або пошкоджені об'єкти культурної спадщини в різних регіонах України. Проєкт складається з ряду бібліографічних списків, кожен з яких присвячений окремому регіону, складений на основі інформаційних ресурсів НІБУ та актуальних публікацій у мережевих ресурсах, містить інформацію про населені пункти та об'єкти

культурної спадщини. На жаль, більшість цих списків вже потребують доповнення, оскільки росія продовжує цілеспрямовано нищити нашу культурну спадщину. Тому, в межах цього проєкту фахівці започаткували інформаційний цикл дописів «Міста і села України. Зруйновані війною», кожен з яких присвячений окремому населеному пункту, який постраждав від російської агресії: Оріхів, Соледар, Олешки, Покровськ, Охтирка, Ізюм... Мріємо, щоб їх перелік зупинився, а фахівці розпочали розробляти нові проєкти про відновлення українських міст.

Діяльність НІБУ з фіксації фактів руйнувань чи пошкоджень історичних пам'яток високо оцінили фахівці Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України. В результаті започатковано спільний проєкт «Каталог пам'яток нерухомої спадщини втрачених або пошкоджених під час російсько-української війни за 2022-2023 рр.». Бібліотечними фахівцями було розроблено методику упорядкування видання, здійснено підбір бібліографічних джерел та ілюстративного матеріалу про об'єкти культурної спадщини, а також упорядковано допоміжний пошуковий апарат. Каталог під назвою «Незнищенна пам'ять України» вже передано до видавництва, сподіваємось на якнайшвидше його оприлюднення. Це видання стане документальним свідченням злочинів, вчинених росією на території України. У планах продовжити цю роботу, оскільки кількість зруйнованих пам'яток зростає.

Своїми напрацюваннями з упорядкування бібліографії про факти нищення культурної спадщини фахівці бібліотеки поділились на Круглому столі «Сила бібліотек: збереження локальної історії у контексті сучасних подій», присвяченому 85-річчю НІБУ. Під час його проведення відбувся обмін досвідом зі створення бібліотеками хронік воєнного часу шляхом використання сучасних, перш за все цифрових, методів фіксації, зберігання та поширення інформації.

Значна кількість проєктів, започаткованих бібліотекою в останні роки, має краєзнавче спрямування. З метою збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини Національна історична бібліотека України впроваджує проєкт «Нематеріальна культурна спадщина України в документних джерелах НІБУ», мета якого - максимальне накопичення і систематизація документів цієї тематики, як основного джерела знань про традиції, звичаї, народний одяг, національну кухню тощо в різних регіонах України. Особлива увага приділена саме краєзнавчому компоненту. В межах цього проєкту формується база даних, організовуються виставки та зустрічі з майстрами, укладається бібліографічний покажчик.

Упродовж багатьох років науково-бібліографічна діяльність НІБУ здійснювались у тісній співпраці з Інститутом історії НАН України та Національною спілкою краєзнавців України, адже бібліографічні посібники, методичні матеріали, створені за консультативної

підтримки науковців, сприяють розвитку краєзнавчої діяльності та історико-краєзнавчих досліджень. Фахівцями бібліотеки упорядковано систематичний покажчик змісту журналу «Краєзнавство», підготовлений з нагоди 90-річчя виходу 1-го випуску та 35-річчя відновлення часопису в 1993 році. З останніх спільних проєктів - започаткування серії бібліографічних видань «Київська міська організація НСКУ в особах», яка вже налічує чотири випуски. Цього року вийшов друком 56 випуск бібліографічного проєкту «Історія України», що є невід'ємною складовою національної бібліографії. З метою популяризації наукових джерел з історії України, створено електронний ресурс «Історія України. Бібліографічні матеріали». Він містить структуровану інформацію з відкритим доступом до поточних та ретроспективних бібліографічних списків та покажчиків, укладених фахівцями Бібліотеки.

Співпраці та сталому розвитку краєзнавчих досліджень сприяють краєзнавчі форуми, які покликані об'єднувати однодумців. Це важливий комунікативний майданчик, де діляться досвідом, обговорюють нагальні проблеми, шукають шляхи їх вирішення. У 2011 році Національна історична бібліотека України спільно з Національною спілкою краєзнавців України та Київським національним університетом культури і мистецтв започаткували Краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Петра Тимофійовича Тронька - вченого, історика, фахівця з питань історичного краєзнавства та історико-культурної спадщини України, фундатора краєзнавчого руху в Україні.

Відтоді Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька стали ваговою традицією: кожен два роки, завдяки ініціативі та організаційній підтримці Національної історичної бібліотеки України, тут об'єднуються науковці, бібліотечні фахівці, музейники, освітяни, краєзнавці та усі, хто цікавиться і досліджує історію свого краю й хоче поділитися своїми здобутками.

В межах краєзнавчих читань традиційно відбувається Всеукраїнська науково-практична конференція – платформа для професійного зростання фахового середовища. У **2011-2013-2015 роках**, конференції проходили під назвою «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України» і були присвячені знаменним датам та подіям, зокрема, 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка, 100-річчю від дня народження Героя України Петра Тимофійовича Тронька. **Краєзнавчі читання 2017 року** присвячені 100-річчю подій Української революції 1917-1921 років і 90-річчю з часу заснування наукового журналу «Краєзнавство». **П'яті та Шості** читання (2019, 2021 років) акцентували увагу на проблемах збереження історико-культурної спадщини України. **Сьомі** краєзнавчі читання, в межах яких проводились Всеукраїнська науково-практична конференція «Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення» та Круглий стіл «Втрати нерухомих пам'яток України під час російсько-української війни 2022-2023 рр.: фіксація та дослідження», відбулись після повномасштабного вторгнення росії на територію України, тому багато доповідей були

присвячені темі зруйнованих війною пам'яток, знищених та врятованих бібліотечних фондів, а головне - неймовірній стійкості людей, які продовжують в умовах війни чинити спротив окупантам, підтримувати інших і самовіддано працювати заради майбутнього, а також берегти культурні надбання, та залучатися підтримкою світу.

Сьогодні відбуваються Восьмі краєзнавчі читання, присвячені 110-й річниці від дня народження Петра Тимофійовича Тронька. З глибокою пошаною і вдячністю згадуємо фундатора сучасного українського краєзнавства, натхненника вітчизняного краєзнавчого руху. У назві конференції винесені його слова: поєднати минуле, сучасне й майбутнє, бо саме в цьому вбачаємо наше основне завдання.

Тож діяльність Національної історичної бібліотеки України як методичного центру історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності в Україні - це не задекларовані на папері слова, це багаторічна, щоденна копітка послідовна робота, фундамент якої закладено ще у середині ХХ століття, саме у співпраці з Петром Тимофійовичем Троньком. І сьогодні бібліотека гідно виконує завдання, які поставила перед нею держава та наполегливо працює задля розвитку бібліотечного краєзнавства.

Безсумнівно, в умовах глибоких соціокультурних змін та переосмислення національної ідентичності роль краєзнавства зростає. Краєзнавча діяльність стала не лише інструментом збереження локальної історії, а й важливим чинником формування національної пам'яті. У цьому процесі особливого значення набуває взаємодія бібліотек, архівів та музеїв — установ, які зберігають, досліджують та популяризують джерела нашої колективної історії. Саме такий міжінституційний підхід відкриває широкі перспективи для масштабування краєзнавчої діяльності, виходу за межі традиційних форматів та охоплення нових цільових аудиторій.

Національна історична бібліотека України бачить своє стратегічне завдання у продовженні методичного супроводу бібліотечного краєзнавства, а також у розбудові партнерських мереж із музеями, архівними установами, освітніми та культурними організаціями.

Працюємо задля Перемоги і з вірою у світле майбутнє. Слава Україні!

Список джерел

1. Короткий список бібліографічних джерел на допомогу в написанні історії міст і сіл Української РСР / К. Єрмак, А. Ісай, Л. Канделло, В. Титаренко, Н. Уманська. Київ, 1965.
2. Стан роботи і завдання обласних бібліотек по посиленню допомоги авторським колективам і редакційним колегіям у завершенні підготовки 26-томного видання «Історія міст і сіл Української РСР» // Робота бібліотек Української РСР: метод. матеріали. Київ, 1970. Вип. 13. С. 67-73.

3. Краєзнавча робота бібліотек України: методичні матеріали з питань краєзнавчої роботи бібліотек. Київ, 1966. 232 с.
4. Бібліографічний показник літератури з питань краєзнавчої роботи бібліотек за 1969-1973 / склад.: Т. Г. Золотуха, Т. Н. Ляшенко. Київ, 1974. 23 с.
5. Методика складання обласних календарів знаменних і пам'ятних дат : консультація / А. М. Комська. Київ, 1974. 17 с.
6. Краєзнавча робота бібліотек України : метод рекомендації по впровадженню кращого досвіду. Київ, 1974. 98 с.
7. Краєзнавчі видання бібліотек Української РСР в 1976-1980 рр. / Г. Г. Германенко. Київ, 1983. 34 с.
8. Краєзнавча діяльність бібліотек : методичний посібник / М-во культури і мистецтв України, Державна історична бібліотека України ; ред.: Н. М. Кушнарєнко, В. П. Кисельова, З. Х. Мусіна, С. І. Смілянець, відп. за вип. А. М. Комська. Київ, 2002. 208 с.
9. Теорія, методика і практика краєзнавства : бібліографічний показник (1987-1996) / Міністерство культури і мистецтв України, Державна історична бібліотека України, Інститут підвищення кваліфікації працівників культури ; підгот. В. П. Кисельова. Київ, 1997. - 61 с.
10. Краєзнавчі бібліографічні видання України. 1986-1990 : бібліогр. показч. / Держ. іст. б-ка України ; підгот. В. П. Кисельова, Т. С. Кудласевич, О. В. Михайлова. Київ, 1992.
11. Памятники истории и культуры Киевской области / Л. А. Балацька. Київ, 1985. 88 с.
12. Історичне краєзнавство в Україні. Питання теорії і практики: наук.-допом. бібліогр. показчик / А. М. Комська. Київ, 1992. 170 с.
13. Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформаційний бюлетень. Вип. 22 / упоряд.: В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, І. В. Чеховська ; ред. Т. С. Кудласевич ; відп. за вип. А. В. Скорохатова. - Київ, 2011. 150 с.
14. Краєзнавчі бібліографічні видання України. 1986-1990 : бібліогр. показчик / підгот.: В. П. Кисельова, Т. С. Кудласевич, О. В. Михайлова. Київ, 1992. 86 с.
15. Методичні рекомендації по складанню друкованих зведених краєзнавчих каталогів / склад. В. П. Кисельова. Київ, 1992. 11 с.
16. Удосконалення краєзнавчих каталогів бібліотек: метод. поради / склад. В. П. Кисельова. Київ, 1992. 19 с.
17. Методичні рекомендації по складанню універсальних показників поточної літератури про край / підгот.: З. Х. Мусіна, А. М. Комська. Київ, 1995. 31 с.
18. Краєзнавство: науковий журнал. 1927–2017: сист. показч. зміту / НАН України, Інститут історії України ; Нац. спілка краєзнавців України ; М-во культури України, Нац. іст. б-ка України ; заг. ред. О. Реєнт ; наук. ред. Р. Маньковська ; уклад. О. Михайлова, ред.: В. Киселова, І. Чеховська. – К., 2019. – 400 с.
19. Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення : збірник тез і повідомлень Всеукраїнської науково-практичної конференції, 8 листопада 2023 р. / Міністерство культури та інформаційної політики України, Національна історична бібліотека України, Національна академія наук України, Інститут історії України, Національна спілка краєзнавців України, Київський національний університет культури і мистецтв ; ред. кол. А. В. Скорохатова [та ін]. - Київ, 2023. - 394 с. - (Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька ; 7).

20. Сила бібліотек: збереження локальної історії у контексті сучасних подій : Круглий стіл / Нац. іст. б-ка України. сайт. - Київ, 2024.